

Právní hermeneutika a současné teoreticko-právní myšlení

Lukáš Hlouch*

1. ÚVOD

V poslední době zažívá hermeneutika ve společenských vědách období, které bychom při troše nadsázky mohli nazvat obdobím její renesance.¹ Autory z nej-různějších (nejen) společenskovědních oborů přitahuje nejenom určité „tajemno“, které je spojeno s tímto termínem, ale také a především myšlenkový obsah pojmu hermeneutika. Již tradičně se za hermeneutiku považuje nauka, která se zabývá interpretací, či lépe a výstižněji řečeno, lidským porozuměním.² V oboru práva se setkáváme s tzv. hermeneutikou juristickou, čili právní hermeneutikou, která někdy bývá označována za jednu z tzv. odvětvových či specializovaných hermeneutik, které v systému věd podle tradičně přijímaného názoru zaujímají místo jakýchsi pomocných „výkladových“ disciplín.

Před více než dvaceti lety byl v časopisu *Právník* otištěn na svou dobu velmi ojedinělý článek V. Urfuse, který autor nazval *Právní hermeneutika* či *hermeneutika v právu*.³ V této stati V. Urfus přiblížil českému právníckému prostředí vývoj západní hermeneutické filosofie a poukázal na její souvislost a vliv na zkoumání procesu interpretace práva. Základní otázkou, kterou si V. Urfus kladl, bylo dilema, zda můžeme hovořit o existenci disciplíny, kterou budeme nazývat právní hermeneutika, anebo zda se spíše jedná o uplatňování či konkretizaci jednotlivých hermeneutických metod (kánónů interpretace) v oboru práva. Dospívá ve své stati k názoru, že o svébytné právně hermeneutické disciplíně prozatím hovořit nelze, nýbrž pouze o některých hermeneutických požadavcích v právu. V současné tuzemské odborné teoretické literatuře se právní hermeneutikou zabývá především P. Holländer,⁴ v časopisecké literatuře rovněž lze po-

ukázat na statě Z. Wintra či D. Houbové či dalších autorů.⁵ V rovině aplikace práva je nutno na předním místě uvést Z. Kühna a jeho studie věnované soudcovskému rozhodování, úloze právních principů apod. Našemu teoreticko-právnímu prostředí však doposud schází dílo, který by komplexně pojednávalo o fenoménu juristické hermeneutiky či přinášelo vlastní komplexní teorii juristického rozumění.

Ve svém příspěvku bych chtěl kriticky navázat na tyto odborné snahy a poskytnout aktuální pohled na otázku položenou V. Urfusem: zda má smysl v současné době hovořit o právní hermeneutice, anebo pouze o okrajovém významu některých hermeneutických metod v právu. Z toho důvodu se v první části svého příspěvku pokusím stručně vymezit právní hermeneutiku jako jednu z disciplín právní vědy a ve druhé části představit její jednotlivé směry. Závěr příspěvku je věnován obecnému zhodnocení aktuální role právní hermeneutiky v právní vědě a právní praxi.

2. POJEM A PŘEDMĚT PRÁVNÍ HERMENEUTIKY

Obecně řečeno, právní hermeneutika se zabývá procesem právní interpretace (právního rozumění). Pod pojmem interpretace v právu (právního rozumění) chápeme jak interpretaci práva neboli interpretaci právních textů (z nichž většinu představují texty normativní), tak i interpretaci právně relevantních netextových skutečností, tj. především skutkového stavu.⁶ Jelikož hermeneutika se tradičně zabývá především výtvoři lidského ducha, pak můžeme konstatovat, že i v hermeneutice právní hraje klíčovou roli interpretace právních textů. V této souvislosti lze připomenout

* JUDr. Lukáš Hlouch, doktorand Katedry právní teorie PrF MU v Brně

¹ Podobně, byť ne stejnými slovy, se k hermeneutice vyjadřuje J. WEINSHEIMER v komentáři ke Szondiho knize *Úvod do literární hermeneutiky*. Viz blíže SZONDI, P.: *Úvod do literární hermeneutiky*. Host, Brno, 2003, str. 165–166.

² Některé teoretické směry mluví o hermeneutice spíše jako o pouhé „metodě“, která se užívá v humanitních vědách. S tímto pojetím se autor neztotožňuje. Blíže k této problematice HROCH, J.: *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti*. MU Brno, 1997, str. 12; také GADAMER, H.–G.: *Hermeneutik als theoretische und praktische Aufgabe*. *Rechtstheorie*, č. 3/1978.

³ URFUS, V.: *Právní hermeneutika* či *hermeneutika v právu*? *Právník*, č. 12/1986, str. 1146 an.

⁴ HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2006, str. 82–90.

⁵ WINTR, J. K hermeneutice v právní vědě a v historiografii. *Právník*, č. 9/2006, str. 993 an., dále HLOUCH, L. Místo a úloha právní hermeneutiky v právním myšlení. In: *Studia Humanitatis. Ars hermeneutica. Metodologie a theurgie hermeneutické interpretace*. Filosofická fakulta Ostravské university v Ostravě, 2006, str. 59–67; HORÁK, O., DOSTALÍK, P.: *Historická meditace nad interpretací práva*. Časopis pro právní vědu a praxi; HOUBOVÁ, D.: *Standardní a nadstandardní metody interpretace právního textu a rétorika v soudcovské argumentaci*. In: GERLOCH, A., MARŠÁLEK, P.: *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Eurolex Bohemia, 2003.

⁶ Blíže NOVÁK, F.: *Interpretace – „správnost“, závaznost, komparatistika (Malé poznámky k velkému tématu)*. In: GERLOCH, A., MARŠÁLEK, P. (ed.): *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Eurolex Bohemia, 2003, str. 43–45.

velmi výstižný citát z díla jednoho ze zakladatelů moderní hermeneutiky, F. D. E. Schleiermarchera (1768–1834), který řekl: „Úkol hermeneutiky se objevuje všude, kde zachycujeme myšlenky nebo řady myšlenek pomocí slov.“⁷ Nejen právo, nýbrž všechny ostatní normativní systémy úzce souvisí s komunikací a schopností člověka sdělovat a uchovávat informace prostřednictvím jazykových systémů.⁸ Těžiště zájmu právní hermeneutiky spočívá tedy ve zkoumání metod výkladu normativních textů v procesu aplikace práva. Současný doktrinární pohled na interpretační postupy výkladu právních textů při řešení právních případů odlišují podle složitosti případu tzv. jednoduché a složité případy. Složitostí případu zde mám na mysli jak složitost skutkové podstaty,⁹ tak komplikovanost na ni dopadajících aplikovaných právních standardů. Interpret je nucen vybírat z určité významové množiny možných interpretačních výsledků, z nichž jeden z nich bude vybrán jako právní řešení případu. Samozřejmě se ihned nabízí zásadní otázka, jaké metody a kritéria interpret použije, aby identifikoval správné řešení právního případu, jak se vyrovná s případnými mezerami právní úpravy, jak vyřeší konflikt norem a principů, k němuž může dojít, apod. To všechno jsou typické příklady otázek, které spadají do okruhu zájmu právní hermeneutiky a na něž tato věda hledá odpovědi. Problém aplikace práva je tak především problémem porozumění interpreta právnímu případu jako významovému celku. Z toho plyne, že problémy aplikace práva jsou v první řadě problémy hermeneutickými.

3. SOUČASNÉ FILOSOFICKÉ HERMENEUTICKÉ SMĚRY A JEJICH ODRAZ V PRÁVNÍ HERMENEUTICE

3.1 FILOSOFICKÁ HERMENEUTIKA

Pojem filosofická hermeneutika má ve filosofii dva zásadní významy. Jednak se jí míní v užším významu učení H.-G. Gadamera, neboť v podtitulu jeho knihy *Wahrheit und Methode* se objevilo sousloví „základy filosofické hermeneutiky“.¹⁰ Zároveň se však označení filosofická hermeneutika užívá pro označení celého

hermeneutického směru ve filosofii.¹¹ Na tomto místě budeme s pojmem filosofická hermeneutika pracovat v jeho širším významu. U mnoha hermeneuticky orientovaných filosofů se můžeme setkat s tendencí pojímat filosofickou hermeneutiku jako tzv. hermeneutiku generalis, tj. obecnou nauku o umění interpretace, jejíž poznatky lze využít v jakékoliv duchovní společenské vědě.¹² Právní hermeneutika má v tomto pojetí pozici tzv. hermeneutiky specialis, neboli specializované výkladové disciplíny právní vědy. V souladu s tímto postavením právní hermeneutika vždy do jisté míry reflektovala poznatky hermeneutiky filosofické, ovšem nikoliv metodou rozsáhlého přejímání. Právní hermeneutika se k mnohým otázkám hermeneutické filosofie stavěla dosti rezervovaně a poukazovala na specifický předmět právní interpretace a na její cíl, kterým je aplikace práva na konkrétní případy.

Hermeneutická filosofie rozhodně není jednotným filosofickým proudem. V jejím rámci, pomineme-li její antické kořeny v podobě dialektického myšlení počínaje Hérakleitem, všeobjímajícího díla Sokratova a Platónova a středověká a renesanční převážně teologická díla zabývající se převážně problematikou interpretace biblických textů, došlo v 19. století k odlišení dvou směrů: hermeneutiky metodologické a hermeneutiky fenomenologické. V reakci na filosofii jazyka a také analytickou filosofii tzv. Vídeňského kruhu se rozvinul třetí významný hermeneutický směr, kterým je hermeneutika analytická. Všechny tyto směry se určitým způsobem významně zapsaly do hermeneutiky juristické, a proto o nich bude stručně pojednáno.

1) Hermeneutika metodologická (též epistemologická)

Tato větev hermeneutického myšlení ve společenských vědách byla inspirována nadšením pozitivismu vládnoucího ve vědách přírodních v 19. století. Základní ideovou náplní tohoto směru se stal úkol vytvořit obecné instrumentarium metod, které by bylo možné aplikovat v duchovědách. Požadavkem kladeným na toto instrumentarium se stala objektivní správnost výsledků dosažených pomocí těchto metod. Za touto snahou se skrývalo úsilí dodat duchovědám punc

⁷ Citováno v SZONDI, P.: cit. dílo, str. 134.

⁸ Z pohledu analyticko-logického se mnozí právní teoretici snaží definovat právo pomocí řeči (komunikace). Srv. blíže REICHL, Z.: *Právo a jeho výraz*. Praha, 1947, str. 5. V tomto díle je snadno rozeznatelná návaznost na učení raného H. Kelsena (1881–1973), který právo považoval za systém normativních vět. Z novější literatury poukázat na WEINBERGER, O.: *Norma a instituce*. MU Brno, 1995.

⁹ Klíčovou úlohu skutkové podstaty při řešení právního případu zdůrazňuje např. M. Loth, který připomíná Aristotelův citát „Prost ton kairon“ – „Jak vyžadují okolnosti.“ Právo má podle něho dočasný charakter a musí být přeformulováno na základě nových okolností. Blíže LOTH, M. *Judikatura a kontextualismus* – poznámky k právu, jazyku a společnosti. *Jurisprudence* č. 1/2006, str. 11.

¹⁰ GADAMER, H.-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge der philosophischen Hermeneutik*. Tübingen, 2. Aufl., 1965.

¹¹ Srv. blíže HROCH, J. *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti*. Georgetown, MU Brno, 2003, str. 12.

¹² Mám na mysli především samotného prvního uživatele termínu „hermeneutika“ J. C. Dannhauera, dále také Chladenia a samozřejmě F. D. E. Schleiermarchera.

objektivitu, které kvůli odlišnému předmětu zkoumání, na nějž povětšinou nelze aplikovat metody empirického poznávání, postrádaly. Klíčovým se pro tento hermeneutický směr stalo dílo F. D. E. Schleiermarchera (1768–1834) a W. Diltheye (1833–1911). Schleiermacher učinil z hermeneutiky v pravdě filosofický problém. Dokladem toho je i jeho prohlášení, že „Úkol hermeneutiky se objevuje všude, kde zachycujeme myšlenky nebo řady myšlenek pomocí slov.“¹³ Hermeneutika v jeho pojetí se stala universální teorií poznání duchovědných výtvorů vyjádřených jazykem.¹⁴ V tomto směru o hermeneutice dále uvažoval i W. Dilthey, který již šel dále a přiřkl hermeneutice poslání stát se metodologií všech humanitních věd. W. Dilthey však zároveň s nastolením objektivistických požadavků směřoval své odborné snahy též k psychologickým aspektům porozumění, takže jeho hermeneutika není prosta rozporných míst.¹⁵ Důležité ovšem je, že i program metodologické (objektivistické) hermeneutiky se velmi rychle dostal do podvědomí duchovědného myšlení ve 20. století a přinesl další recepce a kritiku tohoto pojetí nauky o rozumění. Mezi pokračovatele tohoto hermeneutického směru patřil především E. Betti, právník, jehož dílo *Allgemeine Auslegungslehre als Methodik der Geisteswissenschaften* mělo za ambici metodologicky obsáhnout všechny duchovědné disciplíny a jejich metody, včetně hermeneutiky právní.

2) Hermeneutika fenomenologická

Tento filosofický směr čerpá překvapivě oproti směru metodologickému z ontologického zkoumání, kterým nepochybně fenomenologie reprezentovaná zejména E. Husserlem byla. Hlavní filosofický základ ovšem tomuto směru dává fundamentální ontologie M. Heideggera, který se především ve své práci *Sein und Zeit* vyslovil ke mnoha hermeneutickým problémům souvisejícím zejména s časovostí a dějinností bytí (Dasein). Rozumění ve fenomenologické hermeneutice hraje roli prostředku sebeuvědomění se samotné existence životního světa, čímž se stává vlastně způsobem jeho existence. Z toho pramení i universální rozměr hermeneutiky, ovšem již nikoliv jako metodologie, nýbrž jako struktury poznávání existence. Je třeba poznamenat, že ani v tomto pojetí neztrácí hermeneutika svou primární gnoseologickou zaměřenost. Fenomenologická hermeneutika však úzce propojuje otázku pozná-

vání se samotnou daností existence. Nejvýznamnějším filosofem, který se nesmazatelně zapsal do dějin fenomenologické hermeneutiky, byl H.-G. Gadamer (1900–2002).¹⁶ Jeho práce *Wahrheit und Methode* (1962), kterou prezentoval svou teorii filosofické hermeneutiky jako obecně duchovědné hermeneutiky založené na fenomenologickém, nikoliv metodologickém základě, se stala doposud nejvlivnějším odborným počinem na půdě hermeneutické filosofie. Dočkala se řady kritických recepcí nejen na půdě filosofické, ale i filosoficko-právní. Gadamerův úspěch byl do značné míry zapříčiněn plodnou syntézou názorů Heideggerových s modelem sokratovsko-platonského dialogu, který Gadamer považuje za model dialogického rozumění v řeči. Hermeneutiku H.-G. Gadamer vnímá především jako vědu zabývající se rozuměním, jako teoreticko-praktickou životní úlohu všech rozumějících subjektů. Klade velký důraz na časovost rozumění, řečovost rozumění a jeho podmíněnost subjektivními kategoriemi poznávání (předporozumění, předsudek). Subjekt je dle Gadamera dominujícím prvkem rozumění, neboť jeden nerozumí lépe než ten druhý, nýbrž „jinak“. Z toho pramení i závěr, že interpret může vykládat dějinné skutečnosti (dílu) porozumět lépe, než sám její autor. Rozumění tedy nemá dle Gadamera klasické subjekt–objektové schéma, nýbrž schéma intersubjektivní vyjádřené vzletně jeho slovy „od ducha k duchu“.¹⁷ Rozumění pro něho znamená strukturální, nikoliv metodologický fenomén, a hledat metody k němu vedoucí nemá valného smyslu, neboť rozhodujícím faktorem je rozumějící subjekt, nikoliv objekt porozumění. Mezi následovníky H.-G. Gadamera patří především P. Ricoeur¹⁸ či J. Grondin, v zaoceánském prostředí se pak odrazila v učení P. Winche či R. Rortyho.¹⁹ Kriticky na fenomenologickou hermeneutiku navázali i příslušníci jiných filosofických směrů, zejména diskursivní filosofie (K.-O. Apel, J. Habermas), o níž bude v této práci nadále pohovořeno. Tyto teorie lze svou podstatou rovněž počítat mezi hermeneutické teorie, ovšem jejich rozpracování překračuje rámec obvyklých hermeneutických učen.

3) Analytická hermeneutika

Tento hermeneutický směr poněkud zužuje pole zájmu hermeneutiky, a to pouze a výhradně na otázky jazykové analýzy a jejím užití při výkladu textů (exe-

¹³ Citováno v SZONDI, P.: Úvod do literární hermeneutiky. Brno: Host, 2003, str. 134.

¹⁴ Blíže BROZEK, B., STELMACH, J. Metody prawnicze, Kraków: Zakamycze, 2004, str. 236–237.

¹⁵ Tamtéž, str. 238.

¹⁶ Přímo ke H.-G. Gadamerovi, jeho osobnosti a tvorbě srv. blíže HROCH, J.: Hans-Georg Gadamer (1900–2002). Filosofický časopis, ročník 50, č. 2/2002, str. 331 an.

¹⁷ H.-G. GADAMER: Estetika a hermeneutika. In: Člověk a řeč (Výbor textů). Oikymen, Praha 1999, str. 45.

¹⁸ Z jeho děl připomínám zejména RICOEUR, P.: Hermeneutics and Human Sciences. Cambridge University Press, Cambridge 1981. V češtině vyšel např. jeho esej Ricoeur, P. Úkol hermeneutiky. Filosofia. Praha, 2004.

¹⁹ K charakteristice zámořských hermeneutických neopragmatických směrů blíže HROCH, J. K etickým a sociokulturním koncepcím soudobého amerického neopragmatismu. Filosofický časopis, ročník 50, č. 4/2002, str. 543–559.

gezi). Hlavním myšlenkovým zdrojem pro analytickou hermeneutiku je především filosofie jazyka (L. Wittgenstein) a analytická filosofie (R. Carnap). Analytická hermeneutika upouští od strukturálních analýz rozumění a také se nepouští do stanovování metodologického instrumentária rozumění. Je pro ni typické, že se od ostatních hermeneutických směrů distancuje, ačkoliv předmět zájmu – tedy lingvistická a jazyková stránka rozumění – je pro ně společná. K zastáncům tohoto směru ve filosofii patřil kromě již jmenovaných autorů např. J. M. Bocheňski. V právní hermeneutice má tento směr poměrně vlivné zastoupení.

2.2 VÝVOJ A JEDNOTLIVÉ SMĚRY JURISTICKÉ HERMENEUTIKY

Všeobecně se o juristické hermeneutice nerozhodně na její konkrétní variantě hovoří v souvislosti se směrem v právní vědě, který se nazývá právní interpretativismus.²⁰ Juristická hermeneutika se teoreticky vymezuje v současné době odvozeně od výše uvedeného rozlišení hlavních směrů obecného hermeneutického myšlení. I na půdě právní hermeneutiky lze tedy aktuálně rozlišit směr metodologický, směr fenomenologický a směr analytický. I zde je nutno poznamenat téměř vždy platnou připomínku, že toto dělení je v zásadě orientační a didaktické, kritériem pro jeho konstrukci jsou pouze převažující myšlenkové rysy toho kterého právně-hermeneutického učení.

1) Metodologický směr

K němu lze počítat především zakladatele právního učení o interpretaci právních textů a jejich obsahu F. C. von Savignyho. Savigny explicitně definoval dodnes tradičně přijímané instrumentarium metod poznávání obsahu práva. Savignyho metodologická snaha přesně zapadala do programu metodologické hermeneutiky: vytvořit ustálenou metodologii jurisprudence nezávislou, soběstačnou a objektivní. Savigny tedy věřil v objektivní poznání práva nezávisle na jeho interpretu. V jeho díle je patrný

vliv F. D. E. Schleiermachera, důraz je znovu kladen na gramatický a psychologický prvek rozumění, ovšem bez zkoumání subjektivizace výsledku výkladu. I v dalších pojetích tohoto hermeneutického směru je juristická hermeneutika stavěna do role zvláštního případu hermeneutiky obecné (obecné metodologie humanitních věd). Jedním z klíčových autorů žijících ve 20. století, kteří byli přesvědčeni o metodologické povaze hermeneutiky, byl již výše jmenovaný E. Betti (1890–1968).²¹ E. Betti koncipoval svou hermeneutiku jako metodologii všech humanitních věd a snažil se zformulovat všeobecně platná pravidla (kánony) interpretace, která se v juristické interpretaci užívají. Tyto kánony jsou v jeho podání v podstatě stejné se základními zásadami výkladu obecně. Teorie humanitního rozumění je v pojetí E. Bettiho teorií objektivní a plně srovnatelnou s teoriemi poznávání (vysvětlení) v přírodních vědách. Podobně jako romantističtí filosofové, i on hledá v hermeneutice objektivní metodologii výkladu, tedy jakýsi pevný bod, kterého se lze v humanitních vědách zachytit. Výsledkem výkladu má být podle Bettiho objektivní rozumění.²² V tomto duchu se snažil obecnou hermeneutiku recipovat do hermeneutiky právní také novokantovsky zaměřený právní filosof H. Coing (1912 – 2000). Metodologické úvahy byly hlavním předmětem vědeckého zájmu i u dalších teoretiků, zejména německých, konkrétně u K. Larenze²³ a J. Essera,²⁴ kteréžto ovšem nelze bez dalšího označit jako „klasické“ zastánce tohoto hermeneutického směru, neboť byli stejně tak pod vlivem fenomenologického hermeneutického směru.

V našem právním prostředí lze vypořádat určitý odstup od hermeneutiky co do jejího hlubšího teoretického zkoumání. Metodologický přístup, spojený navíc s určitým nadšením kognitivního charakteru, lze aktuálně vypořádat v díle současného teoretika občanského práva I. Telce.²⁵ Lze však konstatovat, že tento směr juristické hermeneutiky se v současnosti ocitá spíše ve fázi stagnace, neboť aktuální komplexita práva jako společenského jevu ještě více relativizuje objektivitu metod výkladu práva, o níž se tento hermeneutický směr tak zasazuje. Přesto jsem toho názoru, že metodologický směr byl, je a zůstane jakým-

²⁰ Tak to např. uvádí elektronická encyklopedie Wikipedia u hesla „legal interpretivism“, u něž uvádí, že právní hermeneutika je odnoží hermeneutiky filosofické. Blíže http://en.wikipedia.org/wiki/Interpretivism_%28legal%29, navštíveno dne 7. 9. 2007.

²¹ Není bez zajímavosti, že E. Betti byl – narodil od H.-G. Gadamera, profesí právník.

²² Pro výstižnou charakteristiku Bettiho hermeneutiky srovnej GOEBEL, J.: cit. dílo, str. 79–80.

²³ K. Larenz rozpracoval komplexní metodologii právní vědy ve svém díle *Juristische Methodenlehre*. V české teoretické tvorbě na něj odkazuje především P. Holländer ve své monografii *Filosofie práva*. HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Op. cit. v pozn. č. 4.

²⁴ J. Esser mnohdy bývá označován za jednoho z hlavních tvůrců současné právní hermeneutiky v tom směru, že reagoval na hermeneutickou diskusi ve filosofickém prostředí probíhající v 70. letech mezi zastánci metodologického pojetí a fenomenologického pojetí. V českém prostředí se jeho dílo *Vorverständnis und Methodenwahl in Rechtsfindung* doposud nestalo předmětem obsáhlejší teoretické reflexe, vyjma již výše citovaného P. Holländera, který se ovšem věnuje především analýze rozpracování problematiky právních principů u J. Essera a K. Larenze. Blíže HOLLÄNDER, P. cit. dílo, str. 120.

²⁵ Blíže TELEČEK, I.: *Metodika výkladu právních předpisů. Právně-hermeneutická technika*. Doplněk, Brno, 2001. Kritické reakce k jeho pojetí interpretace práva z prostředí brněnské Právnické fakulty HORÁK, O., DOSTALÍK, P.: *Historická meditace nad interpretací práva*. Časopis pro právní vědu a praxi, č. 2/2005, str. 167 an.

si základním myšlenkovým proudem juristické hermeneutiky, neboť „otázka metody“ je vlastně pro celou hermeneutiku společná, jen si na ni jednotlivé hermeneutické směry dávají různé odpovědi. Proto je každé hermeneutické učení v jistém smyslu hledáním metody, neboť i struktura rozumění jako taková je v podstatě deskripcí fungování těchto metod v praktickém právním porozumění.

2) Fenomenologická (ontologická) hermeneutika

Tato větev právní hermeneutiky se někdy označuje jako tzv. vpád filosofické hermeneutiky do práva – na rozdíl od hermeneutiky metodologické, která je považována v podstatě za pokračování dřívějších (pomocných) výkladových disciplín v právní vědě.²⁶ Ontologickou se nazývá jednak kvůli vazbě na fundamentální ontologii M. Heideggera. Ontologický aspekt jinak v zásadě gnoseologického směru spočívá v tom, že fenomenologická hermeneutika nehledá metody vedoucí ke správnému právnímu porozumění, které by kladlo nárok na objektivitu, nýbrž samotnou

strukturu právního porozumění. Je tedy mnohem více teorií deskriptivní, než preskriptivní. Myšlenkový základ tohoto právně hermeneutického směru položil sám H.-G. Gadamer ve své koncepci filosofické hermeneutiky, když ve svém díle *Wahrheit und Methode*²⁷ zařadil kapitolu, která se zabývala koncepcí právní hermeneutiky jako příkladu hermeneutiky obecné. Právní hermeneutika dle Gadamera plní roli teoreticko-praktickou, výjimečnou příkladmost obecných Gadamerových tezí splňuje právní hermeneutika pro svou úzkou vazbu na právní praxi – tedy na „životní svět“, reálné jednání osob v právních vztazích. Gadamer klade klíčový důraz na model hermeneutického kruhu, který je tvořen dialektickým procesem kvalitativní a kvantitativní změny předporozumění interpreta v konfrontaci s objekty právního porozumění (tj. právními a skutkovými větami). Další kategorií, které se Gadamer obsáhle věnuje, je předsudek a jeho vliv na porozumění interpreta práva. Gadamerova filosofie založená na bytí v řeči a mechanismu dialogu interpreta s poznávanou dějinnou skutečností zde dochází svého pravého konkrétního výrazu. Gadamerovo učení díky svému universálnímu dopadu na všechny humanitní obory lidského zkoumání se velmi rychle dostalo na půdu právní filosofie.

O recepci gadamerovskyy orientované hermeneutiky do práva se v první řadě zasloužil A. Kaufmann (1923–2001). Právo je podle Kaufmanna založeno v procesu

rozumění, z čehož vyplývá, že není stavem, nýbrž určitým aktem. Jinak řečeno, Kaufmann vychází z pojetí práva jako vztahu mezi normou a konkrétním případem, jehož věcný obsah poskytuje životní svět okolo nás. Právo je tedy výsledkem procesu realizace práva. Rozumění právnímu textu je v první řadě tvořícím procesem, v němž hrají klíčový význam kategorie předporozumění a hermeneutického kruhu. Dalším autorem vycházejícím z obdobného pojetí byl i Kaufmannův současník a spoluautor některých prací W. Hassemer. Dalšími právními filosofy, kteří pojali své teoretické vývody částečně v duchu Gadamerových idejí, byli již zmínění J. Esser a K. Larenz. Z polských právních filosofů kriticky recipujících tento myšlenkový základ lze jmenovat J. Wróblewského, T. G. Studnickiho či J. Stelmacha. V našem právním prostředí se fenomenologická hermeneutika nedočkala příliš příznivé reakce.

V českém právně teoretickém prostředí se O. Weinberger od fenomenologické hermeneutiky explicitně distancoval, když řekl, že hermeneutikou, kterou se zabývá, je pouze „*metodologie výkladu, chápání a interpersonálního vysvětlování jazykových projevů*“.²⁸ Hermeneutická filosofie podle jeho názoru povyšuje sama sebe na filosofii života, přičemž poznání staví na mimo-logickém intuitivním procesu.²⁹ Tento názor do značné míry dodnes ovlivňuje tradiční české teoretické myšlení. Tato kritika je sice částečně oprávněná, nicméně částečně poněkud zavádějící. Gadamer sice nikdy nechtěl proces právního porozumění uzavřít do „logické klece“, ovšem samotnou racionalitu, tedy podstatu logického uvažování, nikde ve svém díle nevylučuje. Takové tvrzení by bylo spíše *contradictio in adiecto*, neboť Gadamerem znovuobjevená metoda dialogu je na racionalitě přímo a nevyhnutelně založená.

V čem tedy spočívá hlavní rozdíl hermeneutiky fenomenologické od hermeneutiky metodologické? Zjednodušeně řečeno, fenomenologickou právní hermeneutiku zajímá více problém subjektu a jeho přestruktur právního poznávání, než samotný objekt právního rozumění, tedy převážně útvary právního jazyka. Metodologickou hermeneutiku naproti tomu zajímá logicky více objekt právního rozumění, tj. přesněji řečeno způsob, jakým k němu má interpret přistoupit, aby dosáhl jeho správného (objektivního) porozumění. Tento rozdíl samozřejmě není nutno spatřovat ve vztahu „buď, anebo“, nýbrž daleko spíše ve vztahu vzájemné komplementarity. Důležitost hledání metod právního porozumění je pro právní vědu nezbytná, chceli se v přetrvávajícím chápání vědy jako systemati-

²⁶ Holländer, P. Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu. Linde, Praha 2003, str. 66. Obdobně o Gadamerově právní hermeneutice mluví např. F. Dallmayr. Viz blíže DALLMAYR, F. *Hermeneutics and the Rule of Law*. In LEYH, G. (ed.). *Legal Hermeneutics: History, Theory and Practice*. Berkeley: University of California Press, 1992. Přístupné na <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft4779n9h2>, dále také GIZBERT-STUDNICKI, T.: *Das hermeneutische Bewusstsein der Juristen*. Rechtstheorie 18/1987, Duncker&Humboldt, Berlin, str. 344.

²⁷ GADAMER, H.-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge der philosophischen Hermeneutik*. Tübingen, 1962.

²⁸ WEINBERGER, O. *Norma a instituce*. MU v Brně, 1995, str. 151–152.

²⁹ Tamtéž.

zaci poznatků o určité třídě objektů určitými specifickými metodami jako věda prezentovat. Tato snaha je však omezena otevřeností právního systému a pluralitou přístupů k platnému právu. Žádná univerzálně správná metoda v obecné slova smyslu doposud nebyla nalezena a zřejmě ani nalezena nebude. Metodologická právní hermeneutika proto reálně přináší vymezení určitých myšlenkových nástrojů interpretů práva, nepřináší však konečnou modelovou preskripci volby správného nástroje na určitý typ právního případu a test správnosti zvoleného interpretačního závěru. Z toho pramení určitá metodologická skepse, která nahrává přenesení vědeckého zájmu na právní hermeneutiku fenomenologickou. Ta přináší pro právní vědu tolik potřebné uvědomění subjektivity právní interpretace (jakkoliv byla do značné míry některými teoretiky 20. století popírána). Konkrétněji pak nabízí přímý pohled do struktury právního rozumu, nepředepisuje správné metody, nýbrž se snaží popsat a pochopit reálný proces výkladu v právu. Hlavním přínosem tohoto směru juristické hermeneutiky je dle mého názoru možnost předvídatelnosti. Jestliže je proces rozumu determinován subjektivními kategoriemi poznávání, pak jejich pochopení a rekonstrukce jejich myšlenkového obsahu může vést k lepšímu porozumění jejich interpretativní činnosti. Klíčový význam z pohledu právní interpretace jako nedílné a klíčové součásti aplikace práva pak hraje pochopení předporozumění institucí (aplikačních orgánů), které autoritativně určují, co je právem v konkrétním právním případě. Fenomenologicko-hermeneutický přístup vede nutně k názoru, který jsem již uvedl výše u A. Kaufmanna, a to, že právo je až výsledek procesu právního porozumění (tedy zejména rozhodnutí řešící právní případy), nikoliv východiska tohoto procesu (právní texty). Akt nalezení práva tak dostává svůj subjektivní rozměr – porozumění a pochopení svého smyslu.

3) Analytická právní hermeneutika

Analytický směr právní hermeneutiky přiléhavě charakterizuje již výše uvedené stanovisko O. Weinbergera, který se vymezuje vůči fenomenologické hermeneutice a do značné míry i hermeneutice metodologické, byť nikoliv explicitně. Hlavní ideou analytického směru je exegeze právních textů jako jazykových projevů, a to s využitím myšlenkového zákla-

du obsaženého ve filosofii jazyka a analytické filosofii. Analytická hermeneutika tak tvoří určitou syntézu či kompromisní pozici mezi analytickým a hermeneutickým myšlenkovým směrem.³⁰ Mezi hlavní příznivce analytické hermeneutiky patří např. finští právní teoretici G. H. von Wright či A. Aarnio, který se ve svém díle soustředí na analýzu typologie právních vět a jejich uspořádání do argumentačních řetězců. Nelze v této souvislosti nezmínit také učení H. L. A. Harta, které rovněž vycházelo z obdobných myšlenkových zdrojů.³¹ Tento směr juristické hermeneutiky má velmi blízko k logickému pojmání právního rozumu, ovšem na straně druhé akcentuje sociální aspekty dopadu aplikační právní interpretace obsažené v rozhodnutích aplikačních orgánů (skandinávský právní realismus). Důkazem prolínání jednotlivých směrů juristické hermeneutiky je i to, že analytické snahy směřující k formalizaci právního porozumění nalézáme i u R. Alexyho či polských teoretiků A. Peczenika či J. Wróblewského, které by bylo možno zčásti rovněž k tomuto směru počítat.

IV. ZÁVĚR

Charakterizujeme-li současný vztah filosofické a právní hermeneutiky, nevystačíme si již s pouhým vztahem obecného a zvláštního. Spíše lze dle mého názoru hovořit o jakémsi bilaterálním vzájemném ovlivňování. Na půdě právní hermeneutiky se mnohdy trefně o tomto vztahu hovoří jako o vpádu filosofické hermeneutiky do právní vědy³², ovšem na druhé straně se stále častěji zraky filosofů obracejí k problematice právní interpretace a hledají zde inspiraci a příklady pro své úvahy.³³ Juristická hermeneutika poskytuje totiž neocenitelná metodologická východiska ke zkoumání právně-poznávacích procesů, zejména procesu aplikačního. Potenci hermeneutiky coby nejen teoretického, ale i praktického nástroje právníků lze spatřovat nikoliv ve striktním oddělení jejich jednotlivých forem, nýbrž v jejich plodné syntéze. Juristická hermeneutika má své nesporné metodologické, strukturální i analytické aspekty, přičemž všechny tyto aspekty jsou nezbytnou součástí právního poznávání. Slovy H.-G. Gadamera řečeno, hermeneutika není jen nějaká teorie či metoda, hermeneutika je přirozená schopnost každého člověka, tedy i právníka.³⁴

³⁰ Viz blíže AARNIO, A., ALEXY, R., PECZENIK, A. The Foundation of Legal Reasoning. *Rechtstheorie*, 12/1981, str. 134.

³¹ Hartovo učení o právní interpretaci se věnuje především problematice neurčitosti výrazů právního jazyka tvořících právní věty (tzv. „furry edges“). Blíže HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004.

³² HOLLÄNDER, P.: Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu. Linde, Praha 2003, str. 66; v obdobném duchu mluví i GIZBERT-STUDNICKI, T.: Das hermeneutische Bewusstsein der Juristen. *Rechtstheorie* 18/1987, Duncker&Humboldt, Berlin, str. 344.

³³ Příkladem z filosofie jazyka, tedy ne přímo typicky hermeneutickým, může být John Langshaw Austin a jeho dílo *How To Do Things with Words*. Austin si v tomto díle uvědomuje přímo klasické případy z jurisprudence a přímo naráží na problematiku interpretace právních vět. Srv. AUSTIN, J. L.: Jak udělat něco slovy. *Filosofia*, Praha 2000, str. 21–24.

³⁴ H.-G. GADAMER: Hermeneutik als theoretische und praktische Aufgabe. *Rechtstheorie* č. 3/1978, str. 257.

RESUMÉ

Tento článek pojednává představuje pojem a jednotlivé směry juristického hermeneutického myšlení 19. a 20. století. Přestavuje tři hlavní hermeneutické směry: metodologickou, fenomenologickou a analytickou hermeneutiku z hlediska jejich hlavních představitelů a předmětu jejich teoretického zkoumání. Cílem této stati je nejen představit juristickou hermeneutiku jako součást právní vědy, ale zobrazit ji v kontextu filosofického hermeneutického myšlení.